

Олена Рибка (Харків)

ГРИГОРІЙ СКОВОРОДА У ТВОРЧОСТІ ЄВГЕНА СВЕРСТЮКА

Євген Сверстюк – постать, без якої історія шістдесятництва була б далеко не повною. Це стосується як явища літературно-мистецького, так і суспільно-політичного, а також шістдесятництва як специфічної філософської рефлексії. В обраній нами стратегії дослідження особливого виду сквородинства українських поетів і письменників-шістдесятників питання про сквородинські мотиви у творчості Євгена Сверстюка є одним із чільних. Серед критеріїв, які визначають його інтереси і своєрідний кут зору (особливо у пізній період творчості), є релігійна домінанта. Людмила Тарнашинська називає його філософську рефлексію «неогегельянством у його християнізованому вираженні» [10; 176]. Варто зазначити і той факт, що Євген Сверстюк уже 20 років очолює редакцію газети «Наша віра» (раніше «Православ'я – наша віра», видається з 1989 року), тематика якої коливається між питаннями літератури й проблемами православної віри в Україні.

Вважаємо, що питання про сковородинські мотиви у творчості Євгена Сверстюка нерозривно пов'язане із проблемою релігійної свідомості і християнського самоусвідомлення, а також із особистими літературними уподобаннями автора, чії твори ми аналізуємо. Маючи на меті дослідження виявів сковородинства у творчій системі Євгена Сверстюка, плануємо розглянути есеї різних років, що дозволить бачити картину в динамічній цілісності; відтворити проекцію постаті і творів Григорія Сковороди на спадщину тих письменників, чия творчість є предметом зацікавлення досліджуваного автора (зокрема, це стосується Миколи Гоголя, Тараса Шевченка, Павла Тичини); визначити місце Григорія Сковороди у творенні української традиції та національного ества за концепцією Євгена Сверстюка.

Вплив творчості і самого життя Григорія Сковороди на подальший розвиток української культури апріорі переоцінити важко. Про це свідчить і чималий перелік дотичних до нашого дослідження публікацій різного жанру, розміру і змісту – від газетних статей до монографічних праць. Зокрема, дослідженням теми духовної спорідненості творчості Тараса Шевченка із творчою спадщиною Григорія Сковороди займалися Юрій Барабаш («Вибрані студії. Сковорода. Гоголь. Шевченко» (Київ, 2006), статті в журналі «Слово і час» (1997, № 7), наукові статті в різних виданнях), Володимир Шаян («Етичні, соціологічні і педагогічні погляди Сковороди» (Лондон, 1959)), Юрій Луцький («Між Гоголем і Шевченком» (Київ, 1998)), Леонід Ушкалов («Українське барокове богомислення» (Харків, 2001), статті в журналах «Слово і час», «Слобожанщина» тощо), а також Зінаїда Генік-Березовська, Магдалена Ласло-Куцюк, Дмитро Олячин, Дмитро Чижевський, Юрій Шевельов та інші. Порівняльно-типологічні зіставлення творів і життєвих колізій Григорія Сковороди і Миколи Гоголя наводяться у працях Юрія Барабаша (названа праця, журнальні публікації), Михайла Вайскопфа («Гоголь і Сковорода: «Проблема «зовнішньої людини»» (1990, переклад українською – 1993)), а також Зінаїди Генік-Березовської, Магдалени Ласло-Куцюк, Юрія Луцького, Володимира Ерна, інших дослідників. Юрій Барабаш, Віктор Калашник, Юрій Лавриненко, Надія Над'ярних, Юрій Шерех та багато інших дослідників давали оцінку своєрідного бачення творчості й значення Григорія Сковороди у поемі «Сковорода» Павла Тичини. Перелік праць, що засвідчують визначну роль філософа й поета для української культури, зокрема й для її духовності, зв'язок його творчості із сучасністю, налічує кількості позицій. Варто зазначити, що цьому питанню приділяли увагу Дмитро Багалій, Іван Дзюба, Сергій Єфремов, Богдана Криса, Олекса Мишанич, Федір Поліщук, Григорій Сивокінь, Елеонора Соловей, Леонід Ушкалов, Дмитро Чижевський та інші знані дослідники.

Євген Сверстюк, заслужено названий одним із «трьох китів» літературної критики серед шістдесятників (нагадаємо, до цієї трійки належали також Іван Дзюба та Іван Світличний), має власну картину бачення ролі й духовної присутності Григорія Сковороди в українській традиції. Оскільки вона почасти враховує і відповідає більшості із названих вище розвідок, ми не робитимемо їх зіставлення, а сконцентруємось на позиції Євгена Сверстюка.

В одному з інтерв'ю [див.: 6] Євген Сверстюк стверджує, що у 60-ті роки творча спадщина Григорія Сковороди не була для нього «важливою й визначальною» [6; 282], хоча й було відчуття, що «Сковорода – джерельна постать» [6; 279]. Проте вже під час ув'язнення та заслання він звернувся до творчості Григорія Сковороди як філософа й інтерпретатора Біблії, навіть переклав деякі поезії українською («О найдорожчий час життя, як ми його марнуємо» (Пісня 23-тя), «У людини дух безодні» (11-та), Пісня 13-та «Ой, поля, ви зелені поля, і замаяна квітом земля»). Вірші для перекладу відбиралися за принципом: «що цікавило за змістом і важливістю для душі (бо ці речі ключові)» і «що було придатне до перекладання» [6; 283]. Сьогоднішнє ставлення Євгена Сверстюка до Григорія Сковороди визначено такими словами: «Сковорода є вчителем (нині вже не завуальованим) для кожного, хто хоче вчитися. Християнські зерна, які він пророкував у своїх піснях, нині є і вічними, й новаторськими. Він робив це майстерно, і головне, дуже рішуче, переконливо й безкомпромісно. Вважаю, сьогодні він для нас своїми виразними акцентами, своєю провітленою свідомістю зберігає звання вчителя покоління. Чи він має багато учнів – це інше питання. Але, можливо, це не завжди важливо – кількість учнів. А от він був справжнім учителем життя у всіх значеннях цього слова» [6; 286]. В есеї «Духові джерела української літератури» подається чималий пасаж, в якому автор наголошує, що «в імені Сковороди ми часто вбачаємо ніби підсумок великого

середньовічного етапу нашої культури, нашої духовости», тому «часто ім'я Сквороди для нас ніби символ узагальнюючий. Але в яскравій постаті» [8; 222]. Євген Сверстюк повною мірою усвідомлює, що «ні в кого немає такої феноменальної постаті – ніби блаженного, ніби дивака, – такої незалежної постаті, як мандрівний філософ Скворода. І ніхто не може похвалитися, маючи дуже багато прекрасних філософів, отакою простою мудрістю, яка зуміла поєднатися з етикою особистого життя. Це надзвичайно важливо – підтверджувати своїм життям ті ідеали, які ти утверджуєш своєю проповіддю» [8; 222]. На нашу думку, саме відповідність слів і діла, своєрідне сквородинське «пряmostояння», невідкорюваність зовнішнім спокусам і відстоювання власної моральної позиції були найбільш близькими українським шістдесятникам. Якщо екстраполювати слова «важливіше відсіяти од усіх наймодніших віань оте, що є джерельне й справжнє, і написати замість чогось дуже вільнодумного й дуже модного «Сад божественних пісень»» [8; 222], сказані, зрозуміло, про Григорія Сквороду, на ситуацію вибору позиції самими шістдесятниками, ми знайдемо чимало спільного. Зокрема, це стосується відходу від традицій соцреалізму у творчості, відстоювання суб'єктивного бачення літературного процесу без нашарувань марксистсько-ленінської парадигми мислення, офіціозу в науці й критиці.

Щоправда, про релігійну домінанту у творчості Є. Сверстюка як особливість його світогляду, певну відмінність від світоглядної парадигми шістдесятництва слід мовити окремо. Михайлина Коцюбинська стверджує: «Будуючи себе», далеко не всі «класичні» шістдесятники спиралися на ідею Бога – давалося взяти атеїстичне виховання. Проте в екстремальних умовах – багато хто навертався до віри. Тут можна говорити або про народження або про відродження релігійної свідомості і релігійного світовідчуження» [4; 101–102]. Євген Сверстюк слушно зауважував, що «філософсько-ідеологічна парадигма шістдесятників здебільшого включала всі гуманістичні маски та псевдоніми соціалізму і дець проходила краєм філософського ідеалізму та релігії, тобто не дуже виходила за межі легальності» [7; 27]. Його ж позиція в цьому була принциповою: він обстоював першість християнської етики. Так, зокрема, особливістю української культури він називає її «давнє джерело», яке Скворода «бачить у єдності трьох світів: макросвіту, мікросвіту і світу Біблії». Євген Сверстюк стверджує, що «від самовираження та від того третього світу йде наша культура більшою мірою, ніж будь-яка культура, мені відома» [8; 222], а «глибинна духовість, яка бере джерело у Святому Письмі, є характерною ознакою творчості найбільших постатей в українській літературі» [8; 223].

Не маючи філологічної освіти (за освітою – психолог), Євген Сверстюк, проте, дуже чітко відчуває, які постаті відіграли найбільшу роль у становленні української традиції, і, за його власним визначенням, бачить їх без ідеологічних «віц-мундирів», пошитих радянською владою [6; 284]. Своєрідність входження постаті Григорія Сквороди до реєстру джерельних для Євгена Сверстюка, на нашу думку, полягає у «ланцюговій реакції»: літературні та філософські зацікавлення шістдесятника так чи інакше виводили його до творів філософа XVIII століття. Зокрема, згадки про Григорія Сквороду зринають у роздумах про творчість Івана Котляревського, Миколи Гоголя, Тараса Шевченка, Павла Тичину, Василя Стуса, у роздумах про покоління.

Однією з найпривабливіших для Євгена Сверстюка як науковця і публіциста, особливо пізнішого часу, є творчість Миколи Гоголя. Зокрема, це засвідчено у його розвідках, поезіях і листах (зокрема, до Юрія Луцького): «Десять наді мною крутиться проблема Гоголя як феномену роздвоєного духу» [5; 27], – писав Євген Сверстюк у 1977 році із заслання. Саме на засланні він побачив майже повне видання – семитомник – творів Миколи Гоголя. Як згадує Євген Сверстюк, «Бібліотекар і поняття не мала, що я міг знайти у ньому. Більшість людей думають, на жаль, що на Чичикові там усе й закінчується. І сьогодні нам доводиться відкривати багато чого джерельного» [6; 284]. У прагненні дошукатися джерел роздвоєності Миколи Гоголя, він створює поему «Роздвоєний дух».

Звісно, говорити про безпосередній вплив і вияв думок Григорія Сквороди у творчості Миколи Гоголя неможливо, хоч би й з огляду на те, що жодної згадки про першого немає у творах другого. Юрій Барабаш здійснив порівняльно-типологічний аналіз творчості і постатей Григорія Сквороди і Миколи Гоголя у спеціальній розвідці [див.: 1; 148–168], довівши, що рівнобіжне прочитання дає можливість виявити багато спільних рис, образів, мотивів у творах,

і не менше – у життєвих шляхах обох творців (зокрема, мандрівництво й дивацтво). Водночас, не менш яскравими є й розбіжності, що засвідчують творчу індивідуальність кожного із досліджуваних авторів. На думку Євгена Сверстюка, «напрямок, започаткований (чи продовжений) українською середньовічною літературою, який увінчався постаттю Сковороди, мав продовження в Гоголя (але, кажучи советською термінологією, «реакційного Гоголя») [6; 278]. Той факт, що жодного посилання на Сковороду у Гоголя немає, пояснюється тим, що він виріс на тій самій ниві, що й Сковорода. Не пройшовши фактично вчення у самого філософа, він увібрав у себе питомо українські традиційні світоглядні уявлення, творчо трансформувавши їх. Саме тому в поезії «Роздвоєний дух» зринає образ «весни з пісенного сквородинського краю», що «у світ унормованого страху і зачерствілого обряду» несе «живу тривогу» [5; 34]. За цією ж поемою, основне бажання Гоголя полягає у тому, щоб «нагадати всім що єдина служба на землі це служба Богові» [5; 41], бо «він виконував у серці найбільшу в світі реформу реформу душ» [5; 41]. У своїх листах Євген Сверстюк дає таку характеристику Гоголеві: «Здається, Гоголь – тиха постать класика, світ його не знає дуже та й ми не заглиблювались. Правда, в часи Толстого ходила брошура «Гоголь как учитель жизни». Він створив кумира Пушкіна, він передав обидві крайності (казенну і духовну) Достоевському, він сипонув насіння на ниву Л. Толстого, але попри свої класичні речі, залишився «странным и хитрым малоросом», в чому теж є важливий натяк на його підсвідомість. У всякому разі він завершив духовний похід-кортеж краян з Києво-Моги[янської] Академії в Північну Пальміру з найбільшою духовною експлозією» [5; 42].

Серед «краян з Києво-Моги[янської] Академії», вважаємо, почесне місце мав і Григорій Сковорода. Щоправда, він повернувся до України, де знайшов упокоєння. Гоголь же, мандруючи, був роздвоєною особистістю. Юрій Луцький так відкоментував цей факт: «Безумовно Вам вдалося створити образ людини-творця, що черпала з своєї роздвоєності. Проте для мене дуже цікавий факт у постаті Гоголя – це саме те, що тільки модерна людина (19–20 стор.) є роздвоєна. Сам Гоголь належав більш до сквородинського періоду і як людина і мислитель був, як Ви кажете, «православним». Натомість в своїх творах він несвідомо створив багатогранний світ, який нам добре відомий. Як віруючий він не міг створити позитивного героя (спроби Тараса Бульби і другого тому МД («Мертвих душ». – О. Р.) невдали), а геніально відчув те, що тільки тоді зароджувалось (місто, хлестаковщина, лицедійство і матеріалізм – все в більшому масштабі, ніж раніше). Очевидно всі ці «задоры» він як християнин відкидав, але як мистець він завершував їх» [5; 60]. Натомість Євген Сверстюк стверджує: «Схоже на те, що і православ'є, і нарешті патріотизм були його (М. Гоголя. – О. Р.) вимученою любов'ю, законною, благовірною... а під нею був і досі зостається вічний бунт з джерел українського індивідуалізму і мистецького ірраціоналізму, який викидав його з колії солідного реалізму ХІХ ст. на межі усталеної правди і глибинної правди-фантастики» [5; 62]. Саме тому постать Миколи Гоголя, на думку Євгена Сверстюка, є одинокою, химерною, розірваною, чернечою й усамітненою, націленою в слід Євангелія (тобто із домінантою релігійного світогляду) і сповненою «болем недосконалої любові» [5; 52].

Як бачимо, духовна сфера, християнська етика повсякчас привертає увагу дослідника, чию б творчість він не піддавав аналізу, звісно, якщо вона придатна для фокусування на цьому. Зокрема, Євген Сверстюк стверджує, що «Гоголів Бог був заземлено православним, Шевченків – навпаки, реформаторським» [5, 55]. І ланцюжок порівнянь знову виводить Євгена Сверстюка до Григорія Сковороди: «Чи можна Сковороду назвати православним? Здається, його втеча від церкви до Бога живого більш наближує його до Шевченка» [5; 62].

Роздуми про пов'язаність творчості Тараса Шевченка і Григорія Сковороди часто зринають у творах Євгена Сверстюка. Особливу увагу дослідник приділяє епіграфам, які віддзеркалюють особливе ставлення цих поетів до Біблії. Зокрема, у листах до Юрія Луцького, він зазначає: «Перше, з чого слід було б почати сучасне прочитання Шевченка, – це з вивчення біблійних епіграфів, якими відкриваються усі його великі твори. І зважити: у Шевченка, так само, як у Сковороди, так само, як у пізнього Достоевського і Толстого, епіграф грає ключову роль. Сковорода брав біблійні вислови, як «зерно», вічне зерно мудрости, з якого виростає його «Сад Божественних пісень». У Шевченка епіграф наводить на основний підтекст твору, спрямовує погляд у його таємничу глибину» [5; 183]. На необхідності вивчення епіграфів, біблійних зерен,

щедро розсипаних у творчості обох поетів, Євген Сверстюк неодноразово наголошує і в інтерв'ю, і у своїх книгах.

Якоюсь мірою Євген Сверстюк навіть ототожнює себе із досліджуваними особистостями. «Жадна риса в моєму внутрішньому образі не змінилася», – сказав Шевченко, повертаючись із заслання. Це правда. Але риси стали ще виразнішими. Біблійні мотиви, що були наскрізними в Шевченковій творчості від самого початку, запанували в його поезії останнього періоду» [7; 183], зауважує дослідник. У спогадах про Івана Світличного він же характеризує себе та свого друга у схожій стилістиці: «У суворих таборах посуворішали наші профілі. Мій ідеалізм загострився до принципової релігійної позиції (якої Іван не знав з дитинства), моральний максималізм простистояв скромним побутовим вимірам екзистенції у світі утрачених меж» [2; 190]. Як бачимо, першочергового значення і тут набуває духовність, пов'язаність із християнською традицією.

Метафорично потрактовуючи історію шукання Тарасиком (Тарасом Шевченком) залізних стовпів, на яких світ стоїть, дослідник визначає їх як духовну основу світу. Неабияку роль в усвідомленні Тарасом Шевченком вищості духовного над земним Євген Сверстюк надає тому факту, що він «змалку списував Сковороду, того, що вчив, на чім світ стоїть, проповідував єдність трьох світів – мікросвіту (людина), макросвіту (космос) і світу Біблії (слова-символи)» [7; 188]. Істинність цієї єдності, за словами Євгена Сверстюка, його покоління гостро відчуло, коли «від втрати цього третього світу почали розпадатися і глухнути перші два. Ми стали ворогувати з природою і з собою» [7; 175]. Ця розірваність стала причиною того бунту, який виник ізсередини, примушуючи інтелігенцію поставати проти радянської системи, яка не тільки не підтримувала, а й пригноблювала національну церкву в Україні.

Роздумуючи про своє покоління, Євген Сверстюк говорить: «Я обережно ставлюсь до суджень про особу на підставі самої приналежності її до якогось покоління. Завжди хтось підноситься зі словами: «Печально я смотрю на наше покоління»; і є ті, що вибирають дорогу вузьку, обминаючи торований шлях, за сковородинським принципом «пізнай самого себе», щоб краще знайти свою дорогу і свою сродну працю» [9; 38]. Шістдесятник указує на те, що вибір життєвої дороги його сучасників співвіднесений із самопізнанням, співставленням із мудрістю Григорія Сковороди. Звісно, «по дорозі до заповітної мети так багато манливих вогнів і звабливих сирен, що блудні сини і дочки землі навіть чути не хочуть про заповітну мету» [7; 94].

Євген Сверстюк ставить своє покоління перед вибором: «ніхто не може обминути і проблеми вибору між Сціллою і Харибдою. Перша побирає жертви, страшні і явні жертви. Неминучі і неуникні. Тут потрібен дух і готовність до тяжкої втрати... Друга – непомітно поглинає все» [7; 95]. Борець духом, Сверстюк зауважує: «Там, де немає ясної свободної волі, де немає принципів та ієрархії цінностей, де нема поняття про Призначення і Обов'язок – там людина сліпо йде до берега Харибди і до останньої хвилини не вірить, що буде поглинута без останку. Всі все знають, про все чули... Але треба бути хоробрим і сильним Одисеєм, щоб свідомо йти до страшного берега Сцилли, обминаючи ненадли імлу Харибди» [7; 95]. Як бачимо, Одисей Сверстюка, на відміну від Улікса Сковороди, наражається на небезпеку, свідомо постає проти долі, йде напролом. В цьому, зрештою, виразно проступає і психологічний тип кожного з митців. Сковороді близьким є герой, який, розумно оминаючи підступні камені, не зваблюючи душу спокусами, не шукаючи ратних перемог, пливе «в дражайшее отечество», щоб знайти спокій і душевну злагоду, зберегти автентичність. Натомість Євген Сверстюк закликає кидатися у буремне середовище (Сцилла), протестувати, обстоювати свою правду. Він є адептом філософії бунту, і сродною для нього діяльністю є діяльність воїна, захисника, хай навіть і дон-кіхота. Зрештою, між цими двома персонами й тут немає антагонізму, адже небажання Сковороди мати спільні справи з цим світом – теж бунт, причому бунт у національному сенсі вельми яскравий: код національного визволення в Сковороди «реалізується» в площині не тільки визволення з-під брил церковної догматики, яка тлумачить спасіння як дароване в першу чергу ззовні, а вже потім як виплекане людиною з її внутрішнього ества, а й у площині визволення від комплексу очікування на Месію, доброго князя, короля, царя, комплексу рабського терпіння й послуху, при якому сила власного Я, що має в українській свідомості глибоке релігійне коріння, залишалася чимось нібито «поганським», таким, що підлягало осуду. Сковорода шукає свого Я, шукає не просто Бога в

собі, а Бога власне українського, рідного, шукає шляхів релігійно-духовної самоідентифікації нації. Не дивно, що такий бунт Сковороди не був сприйнятий ні бого- та законслухняною світською елітою, ні тим паче елітою церковною, може, ще упередженішою і догматизованішою, ніж перша [3; 214].

Євген Сверстюк зазначає: «Сад Божественних Пісень треба постійно плекати. Ідеал треба леліяти. Вершину треба опановувати всіма силами – триматись на ній. Триматись! Отже, навіть брак спрямованих зусиль, сама відсутність плекання традицій уже веде до розмивання її» [7; 87]. Як бачимо, Сад Божественних Пісень, що має виразне посилання на вічну філософію Григорія Сковороди, презентує тут образ найбільших здобутків культури. Так само, як сад без садівника, без турботи перетворюється на зарості, чагарники, так і культура, духовність неможлива без постійної роботи, самопізнання, самовизначення. Без формування неминуче приходить деформація, неважливо, формальна чи моральна, – вона призводить до того, що «всі цінності, всі чесноти втратили печать Абсолюту» [7; 81]. Національне ж дерево без постійного плекання теж може засохнути. Як зазначає Євген Сверстюк, «Сковорода був проти шукання мудрости у світах. Вона знайдена. Мудрість одна – об'явлена Духом Святим. Мудрість є у Святому Письмі. [...] Мудрість – це той етап, до якого треба дорости тільки у світі духовости. Тільки у світі тих великих християнських цінностей, на яких тримається наша культура» [8; 222].

Є. Сверстюк наголошує на тому, що українська традиція постійно перебувала під тиском обставин, її джерела засмічувалися, а джерельні постаті як-то Григорій Сковорода, Микола Гоголь, Тарас Шевченко піддавалися процесу фальшування, за якого знімалися акценти, розставлені самими авторами, а відтак розуміння наступними поколіннями мудрості попередників було сповнене перешкод і лакун. «По суті, – зазначає Є. Сверстюк, – у нас рідко трапляються люди, які знають азбуку, – основи своєї релігії й основи своєї історії. Таких людей травмували, робили обшуки, вилучали старі книги й рукописи – за таких умов вони не могли бути повноцінними носіями духовних і культурних цінностей, вони не могли передавати їх у спадок молоді, навіть своїм дітям» [7; 42–43].

Серед тих постатей, для яких процес фальшування виявився майже фатальним, Євген Сверстюк називає і Павла Тичину. Рання поезія цього поета насичена сквородинським світобаченням, а книжка «Замість сонетів і октав» присвячена Григорію Сковороді. Проте вже на початку 1920-х у свідомості Павла Тичини відбувається переоцінка ролі Григорія Сковороди (поцінює сквородинства як «пасивну мудрість»), так і, водночас, як це не парадоксально, ролі запровадження радянського ладу. Саме на цей час припадає початок роботи над поемою-симфонією «Сковорода», що показала як непересічний талант автора, його енциклопедичну підготовленість і обізнаність із цією темою, так і соціальну заангажованість, яка й стала причиною нищівної критики серед прогресивних дослідників. Узагалі, літературознавча думка щодо цієї поеми не може бути однозначною. Євген Сверстюк також намагається зрозуміти трагедію Павла Тичини. Він зазначає, що «зусилля Тичини приєднатись до мас і прийняти день новий були щирими і надривними – попри всю любов до Сковороди і попри настрої, що пронизують поему «Прометей», співзвучну зам'ятінському «Мы». Суперечності виснажували сили і стихали, як біль» [7; 198]. Однак «апостолом» Тичини дослідник називає саме релігійного мислителя, автора «Саду Божественних пісень», великого співака, якому приписують навіть геніальну мелодію «Христос воскрес із мертвих». Євген Сверстюк наводить промовистий факт: автор збірки «Замість сонетів і октав» кидає виклик агітковій культурі: «Без конкурсів, без нагород напишіть ви сучасне «Христос воскрес») [7; 201]. Вважаємо, найближчою з усіх оцінок творчості Павла Тичини для Євгена Сверстюка була робота «Феномен доби» Василя Стуса, адже вона давала відповіді не тільки на запитання «якою є поема», а й показувала залежність митця від зовнішнього світу і необхідність плекання внутрішньої стійкості. Дослідження Василя Стуса – «типова мова шістдесятника, якого захоплює могутня ріка поезії, геніальної лірики раннього Тичини. Але він не може звільнитися від тривожної думки про полоненого співця... Про поета. Що братався із Сковородою. Але його світ ловив – і спіймав» [7; 210]. У цих паралелях, порівнюючи життя Григорія Сковороди із творами української культури, із способом існування більшості із сучасників, Євген Сверстюк знаходить формулу, за якою «*туга до джерел, до свого коріння, до релігійно-національної традиції*» [7; 95] є рятівною. На дорозі в нікуди необхідно повернутися

до джерельних постатей, і Григорій Сковорода – чи не найперший у цьому переліку особистостей, чия творчість вказувала сучасникам і майбутнім поколінням шлях до істини: «Сковорода – голос українського національного ества – був популярний у народу, незважаючи на книжну мову. Народ співав його пісні. Малий Тарас переписував їх... Потім він сам став голосом українського здорового глузду, що підніс духовні цінності й національні святині – над усі офіційні імперські авторитети та позолочені цінності і над усі модні віяння часу» [7; 45].

Відтак, розвиток української культури не мислиться Євгеном Сверстюком поза традиції, яку накреслив своєю творчістю і відповідністю проповіді й способу життя Григорій Сковорода. Вважаючи його постать джерельною для власне української традиції письменства, він відстоює необхідність прочитання і перечитування творів філософа і поета невідривно від прочитання Біблії. Такий самий спосіб читання, на його думку, є важливим також і для розуміння творів Миколи Гоголя, Тараса Шевченка. Заблокованість від давньої літератури, християнської віри сучасників визнається автором як одна з найбільших вад суспільства.

Література:

1. Барабаш Ю. Вибрані студії. Сковорода. Гоголь. Шевченко / Юрій Барабаш [передмова В. Панченка]. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія». – 744 с.
2. «Доброокий». Спогади про Івана Світличного / [ред. рада: Вал. Шевчук та ін.; Упорядники Леоніда і Надія Світличні; художник-оформлювач серії Іван Гаврилюк]. – К. : Час, 1998. – 572 с. (Мемуаристика. Серія «Українська модерна література»).
3. Ковалевський О. Ліна Костенко в сквородинсько-шевченківському історіософському контексті / Олексій Ковалевський // Від бароко до постмодерну: Збірник праць кафедри української та світової літератури Харківського державного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди / [за ред. проф. Л. Ушкалова]. – Харків : Майдан, 2003. – . – Т. II. – 2003. – С. 208–218.
4. Коцюбинська М. Зафіксоване і нетлінне» : роздуми про епістолярну творчість / Михайлина Коцюбинська. – К. : Дух і літера. Харківська правозахисна група, 2001. – 300 с.
5. Луцький Ю. Листування з Євгеном Сверстюком / Юрій Луцький. – К. : Смолоскип, 1992. – 89 с.
6. Рибка О. Реставрація образів (інтерв'ю з Є. Сверстюком) / Олена Рибка // Від бароко до постмодерну: зб. пр. каф. укр. та світ. літ. Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. – Харків : Майдан, 2008. – . – Т. VI. – 2008. – С. 278–286.
7. Сверстюк Є. Блудні сини України / Євген Сверстюк. – К.: Знання, 1993. – 256 с. – (Українське відродження: історія і сучасність / Б-ка журналу «Пам'ятки України»; Кн. 13, Сер. 1, Вип. 1–2.). – (Письменники України та діаспори / Т-во «Знання» України; Сер. 6. Вип. 3–4.).
8. Сверстюк Є. На святі надій : Вибране : есеї й літературно-критичні статті / Євген Сверстюк [упоряд. : В. Андрієвська, Р. Лиша]. – К. : Наша віра, 1999. – 784 с.
9. Сверстюк Є. «Ядро духовної аристократії завжди в опозиції» / Євген Сверстюк // Тарнашинська Л. Закон піраміди : Діалоги про літературу та соціокультурний клімат довкола неї. – К. : Пульсари, 2001. – С. 34–41.
10. Тарнашинська Л. Презумпція доцільності : Абрис сучасної літературознавчої концептології / Людмила Тарнашинська. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 534 с.

Hryhory Skovoroda in the Works of Evhen Sverstyuk

The article deals with the problems of the Ukrainian literature history. The central aim of this work is to present a detailed analysis of the influence of Hryhory Skovoroda's heritage on Evhen Sverstyuk. Evhen Sverstyuk's essays and letters are analyzed in the article. The author asserts that Evhen Sverstyuk researches Hryhory Skovoroda's creativity in the deep connection with the heritage of M. Gogol, T. Shevchenko etc.